

<https://doi.org/10.52505/llf.2026.1.02>
CZU: 821.135.1(478).09:929

VASILE COROBAN ȘI AFIRMAREA SPIRITULUI CRITIC ÎN CÂNTEX IDEOLOGIC

Dorina ROTARI

Doctor în filologie, cercetător științific superior

Email: dorina.rotari@usm.md

ORCID: 0009-0005-6230-3714

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM

<https://ror.org/0475kvb92> (Chișinău)

VASILE COROBAN AND THE AFFIRMATION OF THE CRITICAL SPIRIT IN AN IDEOLOGICAL CONTEXT

Abstract

This article represents an attempt to reassess and re-evaluate the activity of the literary critic and historian Vasile Coroban, a representative figure situated at the intersection of interwar Romanian culture and the ideological context of Soviet Bessarabia. The study aims to outline the profile of an erudite critic who, under historically restrictive conditions, promoted an exegetical approach grounded in theoretical rigor, aesthetic discernment, and cultural openness. The paper examines the main directions of his activity: the valorization of Romanian literary tradition, the reception of world literature, theoretical and literary research, and the consolidation of critical discourse in the Bessarabian cultural space. At the same time, the article proposes a critical reassessment of Vasile Coroban's work through a nuanced approach that examines both the merits and the limitations shaped by the ideological context, with the aim of achieving a more adequate understanding of his role in the development of literary criticism in the Republic of Moldova.

Keywords: Vasile Coroban, Bessarabian literature, critical spirit, ideology, aesthetic approach, cultural openness.

Rezumat

Prezentul articol constituie o încercare de valorificare și reconsiderare a activității criticului și istoricului literar Vasile Coroban, personalitate reprezentativă, aflată la confluența dintre cultura română interbelică și contextul ideologic al Basarabiei sovietice. Studiul urmărește configurarea profilului unui critic erudit, care a promovat, în condiții istorice restrictive, un demers exegetic întemeiat pe rigoare teoretică, discernământ estetic și deschidere culturală. Sunt analizate principalele direcții ale activității sale: valorizarea tradiției literare românești, receptarea literaturii universale, cercetarea teoretico-literară și consolidarea discursului critic în spațiul basarabean. Totodată, articolul propune o

reevaluare critică a operei lui Vasile Coroban printr-o abordare nuanțată, care examinează atât meritele, cât și limitele determinate de contextul ideologic, în vederea unei înțelegeri mai adecvate a rolului său în evoluția criticii literare din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: Vasile Coroban, literatură basarabeană, spirit critic, ideologie, demers estetic, deschidere culturală.

Vasile Coroban (14 februarie 1910, Camenca – 19 octombrie 1984, Chișinău) se remarcă drept unul dintre cei mai importanți critici literari basarabeni ai perioadei postbelice, fiind considerat un „ctitor al evoluției literaturii contemporane” (Gavrilov 1983, p. 4). Dincolo de recunoașterea aproape unanimă a rolului său fondator în afirmarea spiritului critic din Basarabia, Vasile Coroban s-a situat la intersecția dintre vocația intelectuală autentică și constrângerile ideologice, care au conferit un caracter aproape subversiv actului critic. Acest fapt ridică o serie de probleme și discuții polemice, care țin de raportarea la contextul ideologic, de opțiunile metodologice și de funcția socială a criticii literare într-un regim totalitar.

Instaurarea regimului sovietic în Basarabia și climatul politic opresiv au afectat profund literatura și, implicit, critica literară, care nu mai avea rolul de a evalua estetic operele, ci de a confirma „corectitudinea” lor ideologică. În aceste condiții, actul critic a devenit schematic și lipsit de valoare, fiind, mai degrabă, un instrument de propagandă decât un demers intelectual autentic. Chiar și un exeget de mare talent, precum Vasile Coroban, s-a aliniat discursului oficial, debutând editorial în 1953, cu o monografie de orientare sociologist-vulgară dedicată scriitorului Ion Canna, reprezentant al realismului socialist. Sub influența acestei direcții critice, concepte fundamentale precum conflictul literar, eroul pozitiv, tipul literar și metoda de creație sunt raportate la principiile realismului socialist, privilegiindu-se funcția educativă a literaturii și reprezentarea schematică a realității. Astfel, conflictul literar este redus la opoziția dintre vechi și nou, iar eroul pozitiv devine expresia idealizată a conștiinței colective și a angajamentului social. Totodată, tipologia literară și metoda de creație sunt evaluate preponderent după criterii ideologice, fapt ce restrânge libertatea interpretării critice.

Ulterior, în articolul *Actualitatea în literatură*, din 1962 (inclus în volumul *Studii, eseuri, recenzii*, 1968), Vasile Coroban recunoaște limitele criticii literare din deceniul anterior, totuși evită un verdict tranșant, invocând, în spirit protocolar, titluri precum *Țara mea*, de Em. Bucov, *Pohoarnele*, de B. Istru, *Tovarășul Vanea*, de S. Șleahu ș.a., despre care afirmă, pe de o parte, că „nu și-au pierdut în bună măsură frăgezimea lor”, iar, pe de altă parte, că „ar fi cam naiv să ne facem prea multe iluzii [...], deoarece unele pagini din aceste scrieri, dacă nu s-au ofilit încă cu totul, nu vor putea evita această soartă în viitor” (apud Lungu 2010, p. 59). Aprecierea evazivă și prudența axiologică pot fi explicate prin prisma climatului opresiv al epocii, în care discursul critic rămânea direct condiționat de literatura sărăcită și mutilată ideologic, fapt

surprins sugestiv de Eugen Lungu în formula: „câtă literatură, atâta critică” (2010, pp. 59-65).

Odată cu relativa destindere politică, Vasile Coroban se eliberează treptat de constrângerile dogmatice și se impune, tot mai ferm, printr-un discurs critic lucid și temerar. Animat de un temperament polemic și iconoclast, exegetul contribuie decisiv la procesul de maturizare și profesionalizare a criticii literare basarabene, orientând-o spre rigoare și discernământ. Studiile sale, acoperind o arie impresionantă (de la cronici medievale la literatura contemporană și de la comparatism la teorie literară), reflectă necesitatea integrării valorilor literare autohtone într-un orizont cultural mai larg.

O parte importantă a acestor studii urmărește reinterpretarea literaturii vechi și clasice, printr-un demers critic riguros, care revalorizează cronicarii și scriitorii români ca repere esențiale ale patrimoniului cultural. În acest sens, monografiile *Cronicarul Ion Neculce. Viața și opera* (1956) și *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist* (1973) constituie contribuții esențiale la recuperarea și legitimarea tradiției istoriografice românești în spațiul pruto-nistean. Depășind grilele strict ideologice ale epocii, Coroban evidențiază atât valoarea documentară a scrierilor, cât și dimensiunea lor artistică și umanistă, insistând asupra reflecției moral-filozofice și a complexității observației psihologice.

În aceeași ordine de idei, lucrările *Vasile Alecsandri. Studiu critico-literar* (1957) și *Creația lui M. Eminescu în școală* (1980) reflectă contribuția lui Vasile Coroban la promovarea și recuperarea clasicilor literaturii române în spațiul basarabean. Deși influențate de sociologismul vulgar și de constrângerile ideologice ale epocii, aceste studii reafirmă continuitatea tradiției și rolul formativ al marilor modele literare în configurarea conștiinței culturale. Efortul istoricului literar de valorificare a tradiției naționale se manifestă și în îngrijirea unor ediții și antologii de texte, precum și în diseminarea investigațiilor sale în mediul școlar prin elaborarea manualelor de literatură. Aceste contribuții au fost cu atât mai semnificative cu cât, în perioada sovietică, recuperarea integrală a moștenirii literare românești era descurajată.

Un alt domeniu major al preocupărilor lui Vasile Coroban este literatura universală și studiul comparativ. Spirit erudit, criticul urmărea permanent raportarea produselor artistice naționale la marea literatură universală, considerată reper al exigenței artistice și etalon de valoare. Elocvente sunt numeroasele articole de critică și istorie literară comparată (adunate ulterior în volume precum *Studii și articole de critică literară* (1959) și *Pagini de critică literară* (1971)), în care analiza operele unor autori reprezentativi precum Cervantes (*Notă despre comic în „Don Quijote”*), Dante (*„Divina comedie” și romanul modern*), Dostoievski (*Dostoievski și arta romanului*) ș.a. Dialogul cu literatura universală, întreținut consecvent de Vasile Coroban, era o condiție indispensabilă pentru depășirea provincialismului, dar și pentru menținerea spiritului critic viu, prin reintroducerea criteriului valoric și al autenticității estetice în judecata critică. În acest context, dialogul cu literatura universală a funcționat

ca „strategie de rezistență intelectuală” (Bantoș 2010) și ca modalitate de refacere a legăturilor culturale cu spațiul românesc și european, legături grav afectate de izolarea impusă în perioada stalinistă.

Vasta cultură filologică a lui Vasile Coroban și-a găsit reflectare și în cercetările de ordin teoretico-literar, exegetul reușind să introducă în spațiul academic local concepte moderne de estetică și naratologie, sincronizând astfel, parțial, critica literară basarabeană cu dezbaterile de idei din afară. Autorul a coordonat publicarea culegerii *Studii de teorie a literaturii* și a formulat sistematic reflecții privind genurile literare (*Estetica genului scurt narativ*, *Originile nuvelei*, capitole din *Genuri și specii literare*), funcția estetică a artei (*Autenticul și ficțiunea artistică*, *K. Marx și categoria frumosului în artă*), categoriile estetice (*Notă despre comic în „Don Quijote”*, *Distanțarea ironică în „Istoria unui galbăn”*) etc.

Temerară a fost abordarea unor concepte precum valoarea literară și natura specificului național în literatură, în contextul în care ideologia vremii submina specificul și identitatea etnică. Studiul *Notițe despre specificul național și măiestria literară* (publicat în 1958 într-un ziar de limbă rusă, apoi în revista „Nistru”, nr. 2, anul 1959, inclus ulterior în volumul *Studii și articole de critică literară*, 1959) exprimă convingerea lui Vasile Coroban că literatura trebuie să pornească de la realitatea națională, de la cunoașterea vieții, tradițiilor, istoriei, folclorului și a limbii poporului, condiții necesare pentru crearea unor personaje autentice și pentru realizarea unei opere cu individualitate artistică: „Fiecare popor are ceva specific în noțiunile sale de frumos, de bine și de rău, de dreptate și de adevăr, de justiție socială și de răzbunare ș.a.m.d. Aceste noțiuni s-au format în decurs de secole și sunt condiționate de împrejurările istorice în care a trăit poporul. Cele mai frumoase trăsături de caracter naționale se cristalizează în folclor, în traiul cotidian, în obiceiuri și moravuri, în literatura artistică scrisă și în arta populară” (Coroban 2010, p. 180).

Dincolo de studiile axate explicit pe probleme teoretice, întreaga activitate de cercetare a lui Vasile Coroban îmbină organic reflecția teoretică și interpretarea artistică a fenomenelor literare, vădind o „fericită simbioză dintre criticul-filolog și criticul-eseist” și demonstrând elocvent „cât de mult câștigă aspectul teoretico-literar când este concretizat prin exemple revelatorii din istoria literaturii naționale și universale” (Gavrilov 1983, p. 4). Discursul exegetic al lui Vasile Coroban se bazează pe preamburii teoretice temeinic documentate, deschideri comparatiste ample și analize literare subtile sub aspectul reprezentării fidele a realității, a semnificațiilor general-umane, a echilibrului formal etc. Integrarea instrumentelor teoretice, ca și folosirea amplă a citatelor și a referințelor critice, nu constituie o simplă dovadă de erudiție, ci un mijloc de aprofundare a problemelor discutate și de educare estetică a cititorului, contribuind la maturizarea gustului artistic.

Această inovație metodologică se manifestă pregnant în studiile dedicate fenomenului literar postbelic, care constituie o altă direcție importantă în activitatea de cercetare a lui Vasile Coroban. Recenziile, cronicile și articolele critice (reunite

în volume precum *Studii și articole de critică literară*, 1959; *Studii, eseuri, recenzii*, 1968) reflectă contribuția autorului la înnoirea literaturii moldovenești și la configurarea canonului literar postbelic din Basarabia. Expresia exemplară a acestui efort este *Romanul moldovenesc contemporan* (1969; ediția a II-a revăzută în 1974), lucrare de referință tradusă în limba rusă și publicată la editura moscovită „Sovetskii pisateli”, lucru mai rar întâlnit în istoria noastră literară din perioada respectivă.

Apreciată de Eugen Lungu drept „o construcție arhitectonică cum puțini s-au aventurat la noi să ridice” (2010, p. 64), monografia dată nu se limitează la un singur tip de abordare, ci promovează o critică totală, capabilă să surprindă complexitatea fenomenului romanesc. Autorul realizează o sinteză critică a evoluției romanului în contextul transformărilor literare din anii '60 (perioadă în care acest gen devine dominant), plasând fenomenul literar local într-un cadru mai larg și corelând evoluțiile interne cu dezbaterile teoretice internaționale.

Sub aspect teoretico-istoric, *Romanul moldovenesc contemporan* se concentrează asupra unor probleme esențiale, precum originea și afirmarea romanului ca gen de sinteză, relația dialectică dintre real și ideal, valorizarea personajului ca expresie a condiției umane, rolul imaginației și al detaliului în construcția artistică, importanța limbajului și a tehnicilor narative, funcția etică și formativă a literaturii etc. Sub aspect critico-literar, se remarcă originalitatea interpretării fenomenului romanesc autohton, cu accent pe inovațiile tematice și stilistice, precum și pe modul de reflectare artistică a realităților sociale. Vasile Coroban analizează aspecte precum imaginea țăranului în proza lui Ion Druță sau tehnicile narative novatoare la Vladimir Beșleagă, situându-le totodată într-o perspectivă comparativă prin identificarea unor ecouri și analogii între proza moldovenească și tendințele romanului european sau rus al secolului XX. Această abordare a permis valorizarea romanului autohton nu doar ca document social, cum cerea ideologia vremii, ci și ca parte integrantă a literaturii universale, prin identificarea unor similitudini de problematică și viziune.

Metoda de cercetare impusă în *Romanul moldovenesc contemporan* reflectă pregnant „personalitatea criticului” Vasile Coroban, definită elocvent de Anatol Gavrilov: „Erudiția sa științifico-literară nu poartă un caracter scolastic, «academic», ci e pătrunsă de un spirit de actualitate orientat către problemele acute, nevralgice ale literaturii și vieții contemporane, ceea ce imprimă scrisului vervă incisivă și scânteietoare bine cunoscută și apreciată de cititori” (1983, p. 47). Fără a contesta această afirmație, subscriem ideii lui Eugen Lungu că lucrarea *dată nu-și revendică* integral actualitatea, fiind „prea mult a timpului congestionat de ideologie ca să poată fi a viitorului” (2010, p. 65). Desigur, din unghiul criticii contemporane, *Romanul moldovenesc contemporan*, dar și alte studii semnate de Vasile Coroban, par astăzi inactuale, dar acest fapt este, într-un fel, prețul inevitabil plătit de un intelectual care a trebuit să-și exercite talentul critic sub permanenta supraveghere a cenzurii și într-un mediu literar adesea inconsistent. Ceea ce contează cu adevărat este că, dincolo de constrângerile vremii, Vasile Coroban a reușit să imprime discursului

critic basarabean o exigență metodologică și o deschidere hermeneutică ce au stimulat evoluția criticii însăși.

Definitorie pentru discursul exegetic al lui Vasile Coroban este și polemica dură, ironică, justițiară, „caracteristice fiindu-i distanțarea, diagnosticarea rece, categorică, ce vibrează în contur de sentință” (Cimpoi 2010, p. 21). Verva polemică se atestă, în special, în recenziile și articolele din presa timpului, în care criticul obișnuia să sancționeze aspru defectele literaturii locale (verbozitatea oratorică, infantilismul etc.), dar și interpretările tendențioase făcute de unii autori la comanda superiorilor, cum este cazul prefetei semnate de A. Borșci la culegerea *Straniți drujbî (File din istoria prieteniei)*, din 1958. Replica-pamflet a lui Vasile Coroban (intitulată *O prefață agramată... și publicată cu pseudonimul V. Zamă*) reflectă magistral spiritul caustic, dar și probitatea intelectuală a reputatului critic.

În general, atitudinea polemică a lui Coroban era însoțită de un echilibru hermeneutic, scopul fiind demascarea mediocrității și formarea conștiinței estetice și morale a publicului. Nu au lipsit totuși intervențiile critice subiective, dure sau malițioase la adresa anumitor cărți sau autori (influențate, probabil, de conjuncturile ideologice ale timpului), care au impus o imagine controversată a personalității criticului (ca în cazul recenziei negative la cartea *Ornic* a lui Pavel Boțu). Spiritul polemic, sarcastic ce îi definea modul de a fi s-a manifestat și în raport cu unii colegi mai tineri (Ion Ciocanu, Mihail Dolgan, Eliza Botezatu ș.a.), generând conflicte și resentimente în mediul literar (Ciocanu 2010, pp. 48-56).

Dincolo de aceste aspecte controversate, care necesită o cercetare contextuală atentă, Vasile Coroban a reușit să revigoreze spiritul critic și să cultive exigența valorică în literatura din Basarabia. Intransigența cu care exegetul demasca falsurile și nonvalorile a constituit un temei pentru expulzarea lui din universitate, ulterior (la odioasa plinară din 22-23 septembrie 1959), pentru blamarea criticului, alături de alți intelectuali (poetul Petru Cărare și redactorii-șefi ai revistelor „Chipăruș” și „Nistru”). Drept pretext au fost invocate o serie de „manifestări de mărginire națională”: recenzia publicată în revista „Nistru”; opinia criticului privind chestiunea limbii și literaturii moldovenești reflectată în programele școlare; animarea unor „stări de spirit naționaliste” în rândul studenților; articolul despre specificul național; „greșeli în studierea operelor clasice” (Beșleagă 2010, p. 31). Apogeul acțiunilor de calomniere l-a constituit pamfletul anonim *Oracol fals*, îndreptat împotriva lui Vasile Coroban, acuzat că „și-a format un trist renume de oracol fals, de apărător și propovăduitor al unor concepții reacționare, revizioniste în cultură” (*Ibidem*, p. 42).

Drept consecință, criticul a suportat marginalizarea, atacurile publice și izolarea, însă acțiunile denigratoare ale autorităților vremii nu au făcut decât să confirme statutul superior al acestui intelectual neconformist, care a reușit să salveze prestigiul și demnitatea criticii literare într-un context dominat de presiuni ideologice și de arbitrarul politic și cultural. Prin rigoarea analitică și discursul incisiv, orientat spre problemele acute ale literaturii și ale societății contemporane, Vasile Coroban a dat

contururi inconfundabile procesului critic postbelic, orientându-l spre profesionalizare și autenticitate. Intervențiile sale scandalizatoare pentru mediul oficial depășesc semnificația unor simple polemici personale, devenind expresia unui destin intelectual și a unei rezistențe morale autentice.

Urmașii reputatului exeget au evidențiat nu doar realizările acestuia, ci și statutul său de *arbiter elegantiarum* al literaturii basarabene, care s-a reflectat sugestiv în titlul unui volum omagial apărut la centenarul nașterii sale (*Un arbitru într-o lume a arbitrarului*, 2010), subliniind tocmai rolul lui de a asigura ordinea valorică într-un peisaj literar incert și haotic.

Influența și moștenirea criticului se resimt puternic în evoluția ulterioară a studiilor literare din Republica Moldova. El a format, direct sau indirect, o întreagă generație de critici și cercetători literari, atât prin activitatea didactică (predând la Universitatea de Stat), cât și prin modelul personal de rigoare și curaj intelectual. Printre aceștia, Mihai Cimpoi, care se consideră „cu mândrie și recunoștință, ieșit din mantaua lui Vasile Coroban” (Cimpoi 2010, p. 19); Anatol Gavrilov, pentru care „Vasile Coroban reprezintă la un grad superior ideea de personalitate în critică” (1983, p. 47); Ion Ciocanu, care își reevaluează relația complexă cu reputatul critic, mărturisind că „partea mai rezistentă sau cel puțin pasabilă a scrierilor mele se datorează într-un sens și criticii pe care mi-a făcut-o la timpul respectiv Vasile Coroban” (2010, p. 51); Andrei Țurcanu, pentru care distinsul predecesor este un „justițiar într-o lume a arbitrarului” și un „cavaler al ideii culturale”, reabilitând întrucâtva „prestigiul de intelectual” (2010, p. 56) ș.a.

Subliniem, în concluzie, că importanța demersului exegetic al lui Vasile Coroban rezidă în câteva aspecte-cheie. În primul rând, el a restabilit legătura cu patrimoniul literar clasic românesc, oferind repere critice despre cronicari și marile figuri ale literaturii naționale. În al doilea rând, a deschis orizontul criticii locale spre universalitate, demonstrând că literatura autohtonă poate fi interpretată fecund prin dialog cu marile literaturi. În al treilea rând, a lăsat o moștenire metodologică: rigoarea cercetării, comparația valorică și echilibrul hermeneutic sunt principii care au format ulterior nucleul criticii literare din Republica Moldova. În același timp, Vasile Coroban nu este un model idealizat, ci o conștiință critică formată într-o perioadă dificilă, ale cărei merite și limite trebuie analizate împreună. Numai astfel evaluarea sa poate rămâne vie, onestă și productivă pentru cultura literară contemporană.

Referințe bibliografice:

BANTOȘ, Ana. Vasile Coroban. Spiritul critic și raportarea la marea literatură. *Limba Română*. 2010, nr. 1-2, anul XX. Disponibil: <https://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=849> [accesat 12.02.2026].

BESLEAGĂ, Vladimir. Spiritus rector al opiniei naționale. În: *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrarului*. Chișinău: Știința, 2010, pp. 22-44. ISBN 978-9975-67-226-9.

CIMPOI, Mihai. Modelul critic Vasile Coroban. În: *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrarului*. Chișinău: Știința, 2010, pp. 18-20. ISBN 978-9975-67-226-9.

CIOCANU, Ion. Vasile Coroban sau rămânerea în arenă. În: *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrarului*. Chișinău: Știința, 2010, pp. 48-56. ISBN 978-9975-67-226-9.

COROBAN, Vasile. *Studii și articole de critică literară*. În: *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrarului*. Chișinău: Știința, 2010, pp. 180-189. ISBN 978-9975-67-226-9.

GAVRILOV, Anatol. Personalitatea criticului. Prefață la volumul: *Vasile Coroban, Scrieri alese*. Chișinău: Literatura artistică, 1983.

LUNGU, Eugen. Raftul cu himere. În: *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrarului*. Chișinău: Știința, 2010, pp. 59-65. ISBN 978-9975-67-226-9.

ȚURCANU, Andrei. *Bunul-simț*. Chișinău: Cartier, 1996. ISBN 5-7790-0380-7.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul subprogramului: „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, codul: 010301, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 4 mai 2026

Acceptat: 25 iunie 2026